Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović

Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

24. VIII. 2025. god.

„Sa druge strane horizonta: Svijet koji se otkriva" vodi nas na putovanje kroz daleke zemlje kojima su kročili i Rimljani – istraživači, trgovci, vojnici i diplomati. Ovaj rad otkriva da granice antičkog svijeta nisu bile zid, nego vrata ka nepoznatom. Rimljani su slali izaslanstva u Kinu, putovali u srce Afrike, tragali za izvorima Nila i otkrivali svijet koji će Evropa mnogo kasnije nazvati „novim". Knjiga nas podsjeća da avantura, radoznalost i potraga za znanjem nisu počeli u renesansi, već u vrijeme kada su legije hodale pustinjama i kada je svileni put spajao Rimski forum sa kineskim dvorima. Ovo je priča o hrabrosti da se krene onkraj poznatog, o svijetu koji se otvara kad pogledamo – s one strane horizonta.

Sa druge strane horizonta : Svijet koji se otkriva

Rad razbija ukorijenjeno shvatanje da rimski svijet nije bio istraživački i da mu je nedostajalo pustolovnog duha. Pokazuje se suprotno: Rimljani su, potaknuti trgovinom, diplomacijom i znatiželjom, prodirali u udaljene i nepoznate krajeve. Posebna pažnja posvećena je odnosima Rimskog Carstva i Kine dinastije Han, gdje izvori ukazuju na poslanstva i pokušaje direktnih dodira mnogo ranije nego što je to kasnije prikazano u evropskoj historiografiji. Istaknuti su izvještaji Flora, Fan Yea i drugih, kao i važna uloga kineskog vojskovođe Ban Chaoa i poslanika Gan Yinga. Rad detaljno razmatra i rimske ekspedicije u subsaharsku Afriku, koje su imale vojni, trgovački, ali i istraživački karakter. Primjeri kao što su pohodi Gaja Svetonija Paulina, Julija Materna, Festa, kao i ekspedicije prema izvorima Nila i ona Diogenova, pokazuju dubinu rimskih nastojanja da prošire horizonte poznatog svijeta. Rimljani su pratili rute svile i trgovine egzotičnim dobrima, a njihova znatiželja i imperijalna politika vodile su ih do granica tada poznatog svijeta. Time se naglašava da novi vijek nije izvorno otkrio svijet, već je samo nastavio antičke tradicije i nadovezao se na njihova dostignuća. Rad spaja antičke izvore, arheološke dokaze i komparativnu analizu, nudeći novu perspektivu o Rimljanima kao istraživačima svijeta.

Rimsko Carstvo; Han Kina; Put svile; poslanstva; istraživačke ekspedicije; subsaharska Afrika; Ban Chao; Gan Ying; Flor; Diogen; izvori Nila; antička geografija; trgovina svilom; kontakti Istoka i Zapada.

I u znanstvenoj javnosti, ali i pučkoj kulturi nekako se uvriježilo pogrešno shvatanje po kojem rimski svijet nije bio previše poduzetan da se otisne u nepoznate krajeve i da mu je nedostajalo pustolovnog žara istraživaća, kakvi su npr. bili Heleni prije pada pod rimsku vlasti ili rimski euro-potomci iz vremena novoga vijeka. Međutim, ta teorija da je svijet sa druge strane limesa i imperijalnih granica bio i izvan horizonta rimskoga klasičnoga svijeta je prilično diskutabilna kada se suoči sa do danas poznatim činjenicama. Izvorna građa je do danas donijela obilje materijala koji govore upravo suprotno, da su se ljudi iz rimskog svijeta (bez obzira bili nositelji rimskog građanstva ili ne) znali upuštati u putovanja u daleke i nepoznate zemlje i to i preko mora i preko kopna. Uostalom, i sam rimski svijet se razvijao apsorbiranjem u sebe enormnog helensko – helenističkog nasljeđa, koje je uključivalo i sklonost poduzetnim ili istraživačkim putovanjima. A i europski novi vijek, sa svojim uvezivanjem različitih strana svijeta, je ustvari obični surogat rimskoga svijeta antike.

Ta putovanja su mogla biti rezultat i individualnog ili grupnog poslovnog poduzetništva ili avanturizma, ali i prave ekspedicije organizirane od državnih struktura i institucija. Uostalom, kada se malo odgrne koprena sa velićanja novovjekovnih europskih prekomorskih otkrića i ekspanzije, vrlo se lako može uvidjeti gdje se nailazilo i nadahnuće i na prve konkretne podatke kuda se kretati i gdje ići. Portugalski, italijanski, kastilijanski (kasnije španski), engleski (kasnije britanski), francuski i nizozemski moreplovci, poduzetnici, istraživaći, pustolovi, ali i osvajaći su raspolagali i sa djelima i sa tradicijom iz epohe svojih rimskih predaka koji su im omogućavali da dobiju konkretne parametre i koordinate za pokrete, istraživanje i uvezivanje različitih strana

staroga svijeta (Euroazije i Afrike). Mnogo onoga što se danas u zapadnom svijetu slavi kao otkrića novoga vijeka npr. u Africi ustvari je bilo korištenje i potvrđivanje već u rimsko doba poznatih zemljopisnih činjenica.[1]

- **Rimski svijet i Daleki Istok –**

Istovremeno sa na Dalekom zapadu dostizanjem zenita Rimske Države i uopće antičke grčko-rimske civilizacije, na Dalekom istoku je cvjetala i dostigla svoju punu ekspanzionističku moć kineska civilizacija dinastije Han. A to je bilo vrijeme i jednog od onih cikličnih uspona kineske višemilenijumske civilizacije. Niti Rimska Država i u svoje republikansko i u principepsko razdoblju niti Kina dinastije Han, i pored svoga iznimnog teritorijalnog obima, nisu bile autarkične zajednice nego su uvijek usmjeravale svoju pažnju i prema vanjskom svijeta, ma koliko on bio udaljen. Sačuvana i do sada otkrivena i analizirana izvorna građa sa obje strane, i to ne samo ona zapadne provenijencije, potvrđuje da su dva euroazijska svijeta ne samo znala za postojanje onog drugog, nego da su na momente ostvarivali i direktne dodire, kontakte i upoznavanja još više od 1200 godina prije porodice Polo i italijanskih trgovaca. A dolazilo je, sudeći po izvjesnim podacima i izvedenim zaključcima, i do nekih zanimljivih, uzajamnih prožimanja ljudi koji su izvorno poticali i pripadali bilo rimskom, bilo kineskom svijetu Han dinastije. Znatno više podataka o direktnim kontaktima ova dva krajnja euroazijska imperija daje kineska literarna izvorna građa nego ona zapadna. To je i razumljivo kada se zna da je kineska historiografija bila sistematičnija, organiziranija i detaljističkija. A i očuvano je znatno više kineskih literarnih vrela iz vremena Han dinastija i stoljeća nakon završetka njenog postojanja nego onih iz odgovarajućeg antičkog razdoblja na Dalekom zapadu. Ali postoji i jedan vrlo vrijedan podatak iz rimskih literarnih vrela koji bi mogao govoriti o poslanstvu Kineza prvom rimskom princepsu. Kod pisca Flora, u njegovim epitomama Livijeve historije, sačuvan je podatak u kome govoreći o dostignućima Augustove vladavine i častima koje je on primio, on spominje i jedno izaslanstvo koje je došlo od naroda po imenu Seres, čije ime bi moglo bukvalno prevesti kao „Svileni".

a) Poslanstvo Seresa upućeno Augustu.

Skoro polustoljetna konsolidacija i transformacija Rimske Države provođena pod režimom Augusta, kao jednu od pozitivnih stvari imala i povećavanje ugleda te Države u odnosima sa vanjskim svijetom. O tome rječito govori iznimna diplomatska aktivnost što se najbolje očituje na primjeru „istočnog, parćanskog pitanja." Augustu je upućen i niz poslanstava i to ne samo iz neposrednog susjedstva rimskog imperija. I Flor uz druga izaslanstva (skitsko, sarmatsko, indijsko[2]) koja su došla Augustu spominje i poslanstvo Seresa. Sudeći po ovome

[1] Čovječanstvo je jedinstvena zajednica koja je međusobno čvrsto povezana ne samo genetski i biološki, nego i uzročno-posljedičnom vezom i ostalim historijskim zakonitostima. Sukladno tome i njegovi kulturološki fenomeni su samo podskupovi jedne cjeline, pa je samim tim pogrešno pristupati izučavanju pojedinih općekulturnih pojava izolirajući ih od utjecaja međuzavisnosti sa drugim fenomenima, proizvodima ljudskog općekulturnog razvitka, čak i ako su one prostorno iznimno udaljene. U kontekstu spomenutog, bolje reći u potvrdu spomenutih stavova, zanimljivo je promatrati znanje jedne o drugoj, kontakte i odnose koje su jednom višestoljetnom periodu historije starog vijeka imale dvije političke jedinice koje su oblikovale i simbolizirale određeni civilizacijski razvitak na krajnjim tačkama euroazijskog prostora u periodu posljednjih stoljeća stare ere i prvih stoljeća nove ere.

[2] Dok su trajale posljednje dvije decenije Augustove vladavine i sva zbivanja koja su ih obilježila, iza rimskog horizonta i dohvata isto su se dešavali neki prijelomni događaji i procesi. Nekako istovremeno sa pobjedom Oktavijana i istočna indijska pokrajina Magadha sa glavnim gradom Pataliputrom je za neko vrijeme izgubila svoju ulogu sile koja ujedinjenu Indiju. Nekadašnja moć kuće Maurja je od 187. god. p. n. e. bila zamijenjena sa dinastijom Šunga, a od 75. god. p. n. e. do 30. god. p. n. e. nastupilo je doba dinastije Kanva. Nakon Maurja i Ašokinog eksperimenta sa budizmom, vladajući slojevi Magadhe su se vratili hinduizmu. A i u periodu od pada Maurja sjevernu Indiju su obilježili prodori i naseljavanja baktrijskih Grka i Saka. I tako je sjeverna Indija novu eru dočekala razjedinjena u mnoštvo državica.

možda se i u Livijevoj historiji nalazio najmanje jedan podatak u kome se spominjala zemlja po imenu Seres.[3] Naziv «Seres» se kod grčko - rimskih pisaca uobičajeno odnosi na Kinu. Ako se i pod Florovim (ili možda Livijevim) Seresom krije stvarno Kina, onda bi taj podatak govorio da je za vrijeme Augusta bio ostvaren neposredni diplomatski kontakt između dva velika Carstva. Nije nemoguće pretpostaviti da je hanska Kina željela da ostvari i vezu sa moćnom Rimskom Državom na Dalekom zapadu. Međutim, za razliku od rimskih literarnih vrela koja spominju ovo izaslanstvo iz Seres, kineska vrela ga ne spominju. Naprotiv "Knjiga o Kasnijem Hanu" bilježi da ranija kineska izaslanstva Zhongguo (u odnosu na II. st. n. e.) nisu uspjela doći dalje od Babilonije. Ove činjenice unose dodatne nedoumice, jer ako Seres koje spominje Flor nisu bili Hanski Kinezi, ko je onda mogao biti u pitanju. Logično je ipak pretpostaviti da je poslanstvo Seres, koje spominje Flor upravo bilo kinesko/hansko, a ne poslanstvo neke druge dalekoistočne ili srednjoazijske države ili zajednice. Kinezi su, u tim decenijama augustovskog režima u Rimu, kontrolirali dobar dio komunikacija prema zapadu kao i zajednica koje su se naslanjale na nju. I jedina zemlja dostojna da u zadnjim decenijama stare ere nosi i da se predstavlja kao zemlja svile bila je upravo Hanska Kina.

[3] Značenje svile za ostvarivanje kontakta i između dvije krajnje zone Euroazije jasno se ogleda u terminološkom određenju Kine i Kineza od strane antičkog Zapada pod imenom Seres (Σῆρες), koje se može prevesti kao «od svile» ili «zemlja odakle svila dolazi» i možda se primarno odnosio na sjeverozapadni dio Kine i njene stanovnike. Ime Seres je vjerojatno izvedenica od kineske riječi za svilu «*si*», iz čega proističe i latinski pojam za svilu ⇒*sericum, i, n.* Sve to ukazuje da je trgovina svilom i njena cirkulacija bila vrlo rano ustanovljena između krajnjih zapadnih tačaka kineskog područja i Istočnog Mediterana, jer kao što je navedeno Seres možda spominje i helenski historičar Ktezija na prijelazu iz V. u IV. st. p. n. e., te je sasvim razumljivo da je Kina, kao monopolista u proizvodnji svile, morala biti poznata i stanovnicima onih zemalja kroz koje je svila putovala i u kojima je ta trgovina predstavljala krajnju točku. S druge strane i kineskom svijetu kao proizvođaču robe, moralo je biti bar okvirno poznato i kompletno tržište kuda je cirkulirao njihov vrijedan proizvod, prvo kako bi otvarali i štitili ti putovi a zatim i osiguravala i usmjeravala čitava trgovačka aktivnosti. Možda se i naziv Sinites, za koje Stari zavjet kaže da su potomci Kaanana, sina Hama, sina Noja odnosi na Kineze.

Tih decenija ne postoji istočno od arsakidsko – partskog Irana nijedna posrednička zajednica dovoljno snažna da se Rimljanima lažno predstavi kao Seres, odnosno proizvođać i izvoznik svile. Uz to Iran i Rim su tih decenija od 20. god. p. n. e. stajali u dobrim odnosima pa je moguće da je olabavila i parćanska politika koja je sprijećavala direktan kontakt Rima i Kine. Tu stratešku politiku arsakidsko-partskog Irana su vrlo dobro primijetili i zapisali

i sami Kinezi kada su spomenuli dolazak jedne rimske delegacije na hanski dvor 166. god. n. e., navodno kao poslanici cara An-tun (Antonin Pije ili Marko Aurelije).

Datacija poslanstva Indijaca i Seresa bi se mogla odrediti ako bi se utvrdilo njihovo kretanje. Imajući u vidu Florov podatak da je njihov put trajao četiri godine izaslanstva su došla kopnenim putem. Najvjerojatnije je poslanstvo slijedilo onu komunikaciju sa Dalekog istoka do istočnog Mediterana koja je ostala poznata kao «Put svile».[4] Činjenica da je put trajao četiri godine jasno ukazuje da je izaslanstvo Seresa došlo sa kineskog teritorija i to sigurno prije privremenog povlačenja kineske vojske i službenika iz zapadnih protektorata 16. god. n. e. uslijed «uzurpacije» Wanga Manga. Na prijelomu era u Kineskom Carstvom, tom istočnom evroazijskom pandanu *Res publicae Romanae,* odbrojavale su se posljednje godine vladavine Rane ili Zapadne dinastije Han. Već na samom kraju I. st. p. n. e. sva stvarna vlast nalazila se u rukama porodice Wang. I glava porodice Wang Mang poduzeo je konačni korak kad je svrgnuo Ranu dinastiju Han i proglasio se carem.[5] Znači ovi pripadnici naroda Seres koje je primio August su iz svoje zemlje krenuli najvjerojatnije za vrijeme još uvijek vladajuće Rane/Zapadne dinastije Han. Spomenuto izaslanstvo je prema zapadu upućeno za vrijeme Rane/Zapadne dinastije Han, znači prije 9. god. n. e. i uzurpacije Wang Manga, te je u Rimu boravilo vjerojatno u vrijeme najvećeg vrhunca moći Augustove vladavine prije 6. god. n. e., ako ne i znatno ranije. Možda je moguće *terminus ante quem* poslanstva iz zemlje Seres odrediti i prema intervenciji Augustovog unuka Gaja Cezara na istoku i Jermeniji na samom početku nove ere.

[4] Trgovina između dvije euroazijske krajnje zapadne i istočne civilizacije u antičkom razdoblju odvijala se i pomorskim putem. I kopnena i pomorska trgovina je imala posrednički karakter. Dosta rijetko su pojedini trgovci sa grčko-rimskog područja prelazili čitavu komunikaciju. Između Rimske Države i Kineskog Carstva dinastije Han nalazili su se arsakidsko – partski (kasnije sasanidsko - persijski) Iran i Kušansko cartsvo, te niz iranskih i drugih indoevropskih naroda te azijatski turski i mongolski narodi. Razmjena se vršila na nizu tačaka, na kopnenom putu postojao je niz stanica u Centralnoj Aziji na kojima se vršila razmjena i roba prebacivala iz jednih u druge ruke. Na morskoj komunikaciji postojale su dvije bitne tačke, prva se nalazila na Cejlonu te južnoj indijskoj, malabarskoj obali gdje su se susretali trgovci koji bi dolazili iz egipatskih crvenomorskih luka i Indijci i druga u Malaji i Anamu gdje su Indijci dolazili u kontakt sa Kinezima i Anamitima.

[5] Wang Mang, carski srodnik po ženskoj liniji, kratkotrajno je uzurpirao prijestolje (9-23. god. n. e.) i osnovao dinastiju Xin, za vrijeme koje su bile izvedene drastične socijalne reforme. Nakon sloma reformi obnovila se vladavina dinastije Han. Pojava i vladavina Wang Manga označava i podjelu razdoblja dinastije Han na Ranu ili Zapadnu dinastiju Han i Kasniju ili Istočnu dinastiju Han.

Možda bi se kinesko poslanstvo Rimu,[6] i zajedno sa njim i indijsko poslanstvo koje u istom podatku spominje Flor,[7] moglo datirati još u ranije razdoblje, odnosno u prve godine vladavine Oktavijana nakon bitke kod Akcija 31. god. p. n. e. tj. ili u vrijeme neposredno prije sklapanja sporazuma sa arsakidskim Iranom 20. god. p. n. e. ili vjerojatnije neposredno nakon njega kada su i putovi za prolazak diplomatskih izaslanstava bili prohodniji, a arsakidski vladari (Fraat IV. vl. 37- 2. god. p. n. e. ili njegov sin Fraat V. vl. 2. god. p. n. e. – 4. god. n. e.) bili i blagonakloniji da preko njihove teritorije pređe poslanstvo iz Seresa za Augusta.

b) Ban Chao.

Rimsko – kineski odnosi su bili prisutni i narednim stoljećima i rimske i kineske historije. Sa imenom kineskog vojskovođe Ban Chaoa[8] (živio 32 - 102 god. n. e.) vezana je agresivna politika hanske Kine prema zapadu. Cijelo razdoblje njegovog prisustva u zapadnim regionima je obilježeno iznimnom i to dosta uspješnom kineskom djelovanju u središnjoj Aziji i to prema Xiongnu, narodima i zajednicama u oazama Tarimskog bazena, Sogdijancima, Kušanima. Najdalekosežniji njegov pohod je bio onaj iz 97. god. n. e. kada je već u znatnim godinama Ban Chao predvodeći veliku armiju prešao Tjanšan i Pamir, imajući skoro uništavajući efekt po one Xiongnu zajednice na koje je krenuo. U toku ovog pohoda kineske trupe pod zapovjedništvom Ban Chaoa su prodrle vrlo duboko u središnju Aziju, u pravcu Kaspijskog mora, dostižući arsakidski Iran.

[6] Međutim, sudeći po Florovom podatku i načinu na koji je izložen, moguće je pretpostaviti da predstavnici naroda Seres koje je primio August uopće nisu bili zvanično poslanstvo, nego je riječ o privatnom preduzetništvu osoba sa kineskog graničnog zapadnog područja. To bi onda bilo suglasno sa time da kineske oficijelne historije ne spominju kinesko državno izaslanstvo daleko na zapad u zadnjim decenijama stare ere.

[7] Po Kasiju Dionu, indijsko poslanstvo je Augusta posjetilo dok je on boravio u Grčkoj 20. god. p. n. e. Poslanstvo iz Indije spominju još i Eutropije i djelo *Liber de Caesaribus* (uz poslanstva Skita, Garamanta, Baktrijaca i Etiopljana). Poslanstvima indijskih kraljeva se pohvalio i sam August u *Res Gestae*. U ovom djelu se spominju dva takva indijska izaslanstva i to prvo dok je August bio u Španiji 26 – 25. god. p. n. e. i drugo koje ga je posjetilo na Samosu 20. god. p. n. e. August se isto hvali da je primio i izaslanstva i Bastarna, Skita, kraljeva Sarmata koji žive s one strane Tanaisa (Dona), kralja Albana (na Kaspijskom moru), i od Hibera (današnja Gruzija) i Međana.

[8] Mlađi brat Ban Gua, čuvenog autora Kronike Rane dinastije Han⇒ Hanshu, koju je kompletirala njegova sestra Ban Zhao.

Ban Chao je sigurno bio dobro upoznat sa postojanjem i značenjem rimskog svijeta i motiviran željom za direktnim kontaktom sa njim poslao je kao svoga izaslanika Gan Yinga dalje prema zapadu sa zadatkom ne samo da dođe tamo, nego i da neposredno ispita taj svijet. Ali Iran je na kraju I. st. n. e. još uvijek bio snažan i Gan Ying je prevaren lažnim obavijestima o teškoćama pomorskog puta prema crvenomorskim lukama, i on je odustao od nastavka puta. Gan Ying je ostavio detaljan izvještaj o zemljama koje su se pružale zapadno od kineskog nastupanja, iako je on izgleda došao najdalje do Mesopotamije. On je namjeravao da otplovi na rimsko

područje, i to pravcem preko Persijskog zaliva, Indijskog okeana i Crvenog mora, znači zaobilaznim putem oko Arabije sve do Akabe i egipatskih crvenomorskih luka. koji je još od helenističkog razdoblja bila uobičajena i poznata ruta za vezu Egipta sa indijskim i perzijskim lukama. Ali neki iranski i mesopotamijski trgovci i mornari, možda vođeni i državnim nagovorom, su osjetili da bi uspostavljanje direktnih veza dva velika Carstva koja su se upravo u tim godinama nalazila u iznimnoj teritorijalnoj ekspanziji štetilo njihovim interesima i održanju njihove profitabilne posredničke uloge, koju su praktično monopolizirali, u trgovini između Rima i Kine. Radi toga oni su lažno informisali Gan Yinga da put traje najmanje dvije godine (umjesto stvarnih oko dva mjeseca), kao i o nekim čudnovatim pojavama na tome moru koje utiću na putnika, te se Gan Ying razočaran vratio.[9] Arsakidsko – partskom Iranu je bio strateški interes zadržavanje svoje posredničke uloge u trgovini Kine sa zapadom, i definitivno im se nije dopadala mogučnost direktnog kontakta između Rimljana i Kineza. Iranci nisu imali ni interesa da Kinezi, koji su postali (istina privremeni) njihov novi istočni susjed, stupe u neku vrstu neposredne veze sa rimskim svijetom, njihovim opasnim zapadnim susjedom. Radi toga su, ne samo trgovački interesi, nego i čisto strateško-sigurnosni interesi arsakidskog Irana sprečavali eventualno postavljanje Irana u poziciju da se nalazi između «čekića i nakovnja». Uostalom i sami kineski izvori potvrđuju da su upravo partski Arsakidi, a kasnije persijski Sasanidi, bili ti koji su namjerno sprećavali ostvarivanje direktnog kontakta Rima sa Kinom. Nejasno je zašto Gan Ying nije koristio kopneni put i nije kroz Mesopotamiju nastavio put prema Siriji. Možda nije ni znao za tu mogućnost, što bi bila «zavjere šutnje» među Irancima sa kojima je kontaktirao i kojima je tako lako znao povjerovati. A izgleda da ni sam Gan Ying nije baš previše bio oduševljen time da dođe do rimskog teritorija, pa je napustio svoj cilj čim mu se ukazala mogućnost za neki ozbiljniji izgovor. Naravno istovremeno je pokupio iz različitih izvora čitav niz podataka o rimskim oblastima (u prvom redu bliskoistočnim provincijama), kako bi njegovo putovanje ostvarilo kakav-takav uspjeh. Klasičnu zabranu njegovog putovanja na rimski teritorij Iranci nisu mogli učiniti imajući u vidu snažno kinesko vojno prisustvo na svojim istočnim granicama, ali i poznavajući odlučnost Ban Chaoa. Kineska hegemonija u središnjoj Aziji se zadržala i nakon povlaćenja Ban Chao u Louyang, glavni grad Istočnih Hana.

c) Maes, zvan Titianos.

Klaudije Ptolemej u svome djelu „Geografija" navodi da je feničanski/sirijski geograf, kartograf i matematičar Marin iz Tira (cc 70. – 130. god. n. e.) zabilježio da je izvjesni Makedonac po imenu Maes, zvan i Titianos, sin trgovca i sam trgovac, zabilježio dužinu svoga puta do Kamene Kule, iako on sam nije došao do Sera[10] nego je poslao drugog tamo.[11] Ptolemejev podatak, a koji je preuzeo –gotovo sigurno ga u znatnoj mjeri excerptirajući-

[9] Izvještaj Gan Yinga nudi i još jedno ime za kinesko terminološko označavanje Rimske Države⇒Daqin (Ta-ts'in). Kao i u slučaju Liqian/Li-kan i Daqin se izvorno nije odnosilo na samo Rimljane, već je na njih preneseno nego je uopće označavalo sve ono što je pripadalo tome grčkom, a kasnije rimskom svijetu i civilizacijskom miljeu. Radi toga se i Baktrija, kojom su nakon Aleksandra Makedonskog vladali grčki kolonisti i njihovi potomci, naziva Daxia, a i kineski nazivi za kraljevsta u Fergani ⇒Dawan i Dayuan, isto održavaju grčki vladajući sloj u njima. Kineski prefiks DA—ustvari označava nešto veliko, te su ga Kinezi vjerovatno upotrijebili u nominiranju grčkih naseljenika i njihovih potomaka u dubokoj azijskoj unutrašnjosti zbog njihovog neuobičajenog fizičkog izgleda, koji je krupniji i viši u odnosu ne samo na Kineze, nego i druge azijske narode.

[10] Sera (*Sinae, Serica)* je po Klaudiju Ptolemeju «Zemlja Svile», odnosno Hanska Kina. Kao što je već ranije rečeno grčko – rimski izvori mnogo češće za Kinu upotrebljavaju termin Seres (Strabon, Flor, Seneka, Plinije Stariji, Pomponije Mela).

[11] Kamena Kula se može lokalizirati u području Pamira, vjerojatno na lokaciji Tashkurgan (danas na teritoriju N.R. Kine na samoj granici sa Avganistanom i Tađikistanom). Plinije Stariji opisuje Kamenu Kulu kao mjesto gdje su se sastajali Perzijanci i istočni trgovci da razmjenjuju robu. Sudeći po Plinijevom podatku ovo mjesto je bilo glavno trgovačko čvorište na Putu Svile, na južnoj granici Fergane prema Pamiru. Kamena Kula je bila i simboličko mjesto razmjene na kojoj su se ukrštali zapadni, srednjoazijski i dalekoistočni civilizacijski kulturni impulsi pa ne bi trebalo biti ništa neobično da se Maes

od Marina iz Tira, o Maesu daje dosta šture informacije. On govori da je do zaključno sa prvim godinama Hadrijanove vladavine sa prostora koji je bio pod rimskom vlašću prema Dalekom istoku krenula jedna ekspedicija. Vođa toga pokreta je bio izvjesni Maes. Karakter ekspedicije je imao kako izgleda primarno trgovački, a djelimično i avanturistički interes. Sam Maes nije došao u središnje dijelove Hanske Kine, nego je ostao na postaji koja je bila jedna od glavnih kapija u hansko-kineski svijet. Ali je u svoje ime ipak tamo, preko puteva koji su zaobilazili Takla Makan, poslao svoga predstavnika i direktni kontakt je ipak bio ostvaren.

d) Izaslanstvo iz 166. god. n. e.

U "Knjizi o Kasnijem Hanu" (Houhanshu : Historija Istočne dinastije Han) od Fan Ye (sabrana do 445. god. n. e.), koja pripada skupu od „Četiri Rane historije" iz korpusa oficijelnog kineskog historiografskog Kanona „Dvadesetčetiri Historije" nalazi se vrlo zanimljiv podatak o jednom rimskom izaslanstvu. Podatak se nalazi u 88. Vol. zajedno sa drugim detaljima koji se odnose na zapadne zemlje i čini se ima više uzgredni karakter. Po «Knjizi o Kasnijem Hanu», odnosno njegovom vrelu, vladari Ta-ts'in (Rimske Države) su uvijek željeli da pošalju izaslanstva u Zhongguo (Kina), ali Ar-hsi (Partija) je željela da zadrži svoj posrednički položaj u trgovini svilom i radi toga je onemogučavala direktnu komunikaciju. To je trajalo sve do devete godine Yen-hsi perioda za vrijeme vladavine cara Huan Di (osobno ime Liu Zhi, vladao 146 – 168. god. n. e.) kada je Ta-ts'in vladar po imenu An-tun poslao izaslanstvo koje je došlo iz pravca granice zemlje Jih-nan (današnji Anam u Vijetnamu) i ponudilo slonovaču, rogove nosoroga i kornjačin oklop. Vrelo dalje dodaje da od toga vremena počinje direktna veza Kine sa zemljom odakle je došlo izaslanstvo. Deveta godina Yen-hsi perioda odgovarala bi 166. god. n. e. i petoj godini vladavine Marka Aurelija, međutim imajući u vidu udaljenost nije nemoguća ni pomisao da je ova grupa Rimljana krenula prema Istoku možda za vrijeme vladavine Antonina Pija. Za razliku od kineskih literarnih vrela, u poznatim zapadnim vrelima ne postoji ni jedan podatak ili bar posredna naznaka da je u Hansku Kinu upućeno neko zvanično državno poslanstvo, što naravno ne znači da se to stvarno nije i desilo.

zaustavio tamo. Ali da bi došao do Hanske Kine bilo mu je potrebno da se prebaci još i preko Tarimskog bazena, zaobilazeći veliku pustinju Takla Makan.

Ovo skupina Zapadnjaka je za svoj dolazak u Hansku Kinu u 166. god. n. e. koristila pomorsku liniju. Oni nisu svoj put završili na nekoj usputnoj stanici ili tranzitnoj luci na pomorskoj trasi, nego su nastavili putovati još dalje na istok, prošavši kroz Malajski prolaz i preko Indokine se pojavili na teritoriji Hanske Kine. Ovi Rimljani ili možda helenizirani Orijentalci su tvrdili da su oni oficijelno izaslanstvo Rimske Države te bi oni, ako je njihova tvrdnja bila tačna, predstavljali i prvu zabilježenu i do sada poznatu zvaničnu državnu delegaciju Rima koja je stigla u Kinu. Ovo «izaslanstvo» je primljeno u glavnom gradu Kasne Han dinastije. Sudeći po poklonima, rimska misija je poklone vjerovatno nabavila u južnoj Aziji, a nije ih donijela direktno s rimske teritorije. Radi ove činjenice možda ne bi trebalo odbaciti ni mogućnost da uopće nije riječ o zvaničnom državnom izaslanstvu, nego o grupi trgovaca - avanturista koja se radi lakšeg snalaženja na Dalekom istoku lažno predstavljala kao zvanično izaslanstvo. Zahvaljujući upravo činjenici da u bili primljeni na hanski dvor, njihova posjeta je i ostala zabilježena. Kineske dinastijske historije su bile neka vrsta oficijelnih dokumenata i kao svoj primarni izvor su koristile Jih-li, dvorske kronike ili bilo koje druge zvanične dokumente, izvještaje i opise. O daljoj sudbini nakon audijencije na hanskom dvoru ove grupe ljudi sa rimskog područja kineska vrela

šute. Inače kasnije kineske dinastijske historije spominju dolazak još osoba sa rimskog područja (trgovci, izaslanici) u Kinu i u III. st. n. e. A sudeći po kineskim literarnim vrelima sve do zaključno sa dinastijom Sung više puta su se na kineskom dvoru pojavljivala i istočnorimska/romejska izaslanstva.

- **Rimski svijet i subsaharska Afrika -**

Literarna vrela i arheološki nalazi potvrđuju dolaske iz rimskog svijeta pojedinaca, manjih grupa, određenih skupina, istraživačkih, poslovnih i vojnih ekspedicija u saharsku i subsaharsku Africi. Motivacije za takve akcije i poduhvate bili su nabava vrijedne robe i sirovina kao što su zlato i drugi plemeniti metali, slonovača, robovi, divlje egzotične životinje, začini, kao i otvaranje kanala za trgovačke aktivnosti. Neke od istraživačkih ekipa bile su zamišljene i kao izviđačke prethodnice za eventualna nova osvajanja. Naravno, bilo je i primjera i pravih putovanja u svrhu istraživanja i znatiželje, pomiješanih sa mogućnostima sticanja profita. Period najviše aktivnosti koji je išao južnim pravcima prema obali i kontinentalnoj unutrašnjosti Afrike je bio od kraja stare ere pa do zaključno sa IV. st. n. e.

Rimski novčić iz 136. god. n. e. Na aversu se nalazi portret princepsa Hadrijana, a na reversu personifikacija provincije Afrike sa „slonovskom krunom“ na glavi.

Saharsko područje je bilo izloženo rimskim utjecajima i materijalnoj kulturi u značajnoj mjeri. Dosta je u sjevernoj Sahari pronađeno rimskog materijala, posebno na području berberskog naroda Garamanta. Evidentno je prihvatanje i nekih elemenata mediteranske i rimske materijalne kulture kod ovoga saharskog naroda.

Na osnovi podataka iz literarnih vrela, definirano je otprilike pet pravaca/ruta kojim su se kretale ekspedicije iz rimskog svijeta u subsaharsku Afriku :

1. Duž zapadne obale prema rijeci Senegal, Kanarskim otocima i Zelenortskim otocima.
2. Iz prokonzularne Afrike kroz središnju zapadnu Saharu prema rijeci Niger i današnjem Timbuktuu.

3. Preko planina Tibesti prema jezeru Čad i njegovoj okolici.
4. Duž rijeke Nil prema današnjim Ugandi i Etiopiji.
5. Plovidbom duž Crvenog mora, pa onda prema obalama današnjih Somalije, Kenije i Tanzanije pa onda eventualno i kopnenim putem prema Velikim jezerima u dubini Afrike. Ovaj posljednji pravac je inače bio usko povezan sa razvijenom trgovačkom aktivnosti rimskog svijeta sa indijskim potkontinentom.

Od svih tih kontakata vrijedi kao primjere navesti sljedeće ekspedicije :

a) Ekspedicija pod komandom Gaja Svetonija Paulina (*Caius Suetonius Paulinus*).

Paulin je 41. god. n. e. u okviru ratne kampanje u Mauritaniji sa vojskom prešao planinski lanac Atlas, i došao do rijeke zvane Geri. Zatim je njegova vojska prodrla u polupustinjsko području od današnjeg Maroka i vjerojatno su neki njegovi vojnici došli u blizinu rijeke Daras (danas rijeka Senegal). Inače je oblast Akjoujt (krajnji zapad današnje države Mauritanija) bila poznata po rudnicima bakra i njegovoj metalurgiji, a

rudarilo se i zlato. Tu i u Tamkartu su pronađeni materijalni nalazi (poglavito novac i fibule) koji ukazuju na rimsku trgovinu i kontakte.

b) Ekspedicija Septimija Flaka (*Septimius Flaccus*)

Septimije Flak je 50. god. n. e. poveo borbenu ekspediciju protiv nomada koji su napali Leptis Magnu. Njegove trupe su došle do Sabhe i teritorije Aozou. Zatim se prodrlo do rijeka Bahr Ergig, Chari i Logone u zoni jezera Čad.

c) Ekspedicija Julija Materna ili Matierna (*Iulius Maternus/Matiernus*).

Julije Matern je cc 90. god. n. e. vodio jednu istraživačko – preduzimačku ekspediciju u dubinu Afrike. Polazeći iz zaliva Sirte došao je do oaze Kufra i oaze Arhei. Odatle je, putujući zajedno sa kraljem Garamanta, došao do rijeke Bahr Salamar i Bahr Aouk u oblasti koja se tada zvala Agisymba (u blizini današnje Centralnoafričke republike). Matern se uspješno vratio na rimsko područje i u Grad je doveo nosoroga sa dva roga koji pokazan u Koloseumu. Njegovo putovanje je trajalo četiri mjeseca.

d) Ekspedicija Festa, legata III. legije *Augusta.*

Fest je predvodio vojnu operaciju prema jugu. Njegova ekspedicija je prešla istočne Hoggar planine i ušla u Aïr/ Ayăr/Azbin/Abzin planinsko područje (u današnjem sjevernom Nigeru) odakle je došla u Gadoufaoua (na tuareškom „mjesto na koje se kamile boje ići“) u nigerskoj pustinji Tenere. Gadoufaoua je inače poznata kao zona iznimno bogata fosilima dinosaurusa. Festova ekspedicija je konačno došla do područja rijeke Niger kod Timbuktua. U znanstvenoj javnosti postoji i mišljenje da Festova ekspedicija uopće nije prodrla toliko duboko prema jugu nego da je samo došla do regije Ghat u današnjoj južnoj Libiji, iako je moguće da je neka manja skupina vojnika poslana prema daljem jugu i da je stvarno došla do rijeke Niger.

e) Ekspedicija prema izvorima Nila.

Izvor/i rijeke Nil su od samoga osvita ljudske civilizacije bili predmet interesovanja. Postojao je čitav niz i teorija, ali i istraživanja i pokušaja da se odgonetne tajna odakle dolaze vode Nila. Agatarhid izvještava da je u vrijeme ptolemeidskog faraona Ptolemeja II. Filadelfa (vl 283.-246. god. p. n. e.) bila poduzeta jedna vojna ekspedicija koja je prodrla duboko u etiopsko područje duž Plavog Nila i da je utvrdila da su periodične poplave Nila rezultat sezonskih kiša sa etiopskog gorja.

I princeps Neron je odaslao jednu ekspediciju sa ciljem da se otkriju izvor/i rijeke Nil, ali i istraži čitavo jedno područje južno od Egipta i Nubija. Ekspedicija je ustvari imala ne samo istraživačku ulogu, nego je bila i prethodnica za eventualno rimsko osvajanje prostranog područja koje su Mediteranci nazivali Etiopija, a što je Neron planirao. Glavno vrelo za opis ove ekspedicije je bio Seneka (u raspravi "*De Nubibus*" iz *Naturales Quaestiones*), koji se poziva na osobno svjedočenje dvojice pretorijanaca koji su učestvovali u ekspediciji. Neron je 61/62. god. n. e. poslao vojnu jedinicu kako bi ispitala rijeku Nil i otkrila njegov izvor. Oni su krenuli iz Meroe, prijestolnice istoimenog nubijskog kraljevstva prema jugu. Ova ekspedicija je prodrla prilično duboku u afričku unutrašnjost, i trajala je nekoliko mjeseci. Rimska ekspedicija je prošla utok Plavog i Bijelog Nila, nastavila duž potonjeg, prešla sudanske močvare zvane Sudd za vrijeme sušne sezone i dostigla sve do dijela današnje sjeverne Ugande. Rimska ekspedicija je vjerojatno prodrla prema jugu duž Bijelog Nila više nego 2000 km.

I Plinije Stariji je zabilježio jednu ekspediciju (68. god. n. e.) prema jugu, duž Nila. Dok većina znanstvenika misli da je ekspedicija koju spominje Plinije Stariji ista kao ona koju detaljno opisuje Seneka, postoje i mišljenja da je riječ o ipak drugoj ekspediciji, koja nije imala samo istraživačke razloge, nego i vojno – političke.

f) Ekspedicija Diogena.

Jedna od najzanimljivih i najfascinatnijih ekspedicija je bila ona u privatnoj režiji izvjesnog poduzetnika po imenu Diogen, inače trgovca na indijskoj prekomorskoj trgovačkoj ruti. On je u povratku iz Indije, bio otpuhan sa uobičajenog kursa putovanja, i uplovio je u grad po imenu Rhapta (Ῥάπτα) na istočnoafričkoj obali. Ovaj grad još uvijek nije pouzdano lociran. Umjesto da se vrati na kurs plovidbe, Diogen je odlučio da se uputi u za helensko – rimski svijet nepoznatu afričku unutrašnjost. Tako je došao do visokih planina čiji su vrhovi bili pokriveni sa snijegom. Po Diogenu, domorodci su ove planine zvali „Mjesečeve planine“ (grčki : τὸ τῆς Σελήνης ὄρος; latinski : *Montes Lunae*; arapski Jibbel el Kumri), a rijeka Nil započinje svoje postojanje na padinama Mjesečevih planina odakle utiće u velika jezera. Najčešće se „Mjesečeve planine“ identificiraju sa Rwenzori planinama koje se nalaze na granici jugozapadne Ugande i krajnjeg sjeveroistoka Konga. Najviši vrhovi ovoga gorja su permanentno pokriveni snijegom. Snježni obronci Rwenzori planina stvarno predstavljaju jedan od rezervoara kojim se puni Bijeli Nil, a ovo gorje se i nalazi u zoni velikih jezera. Zanimljivo je da je Diogen morao ili preploviti Viktorijino jezero ili ga zaobići kako bi došao do ovoga visokoga planinskog lanca.

Rwenzori gorje.

Ova teorija o „Mjesečevim planinama“ kao prostoru bitnom za lokaliziranje izvora Bijelog Nila je bila popularna u kasnijim epohama. Sva kasnija novovjekovna (uključujući i čuvene ekspedicije koje su vodili Richard Francis Burton i John Hanning Speke u šestoj i sedmoj deceniji XIX. st.) i moderna istraživanja problema izvora Nila su se naslanjala na rezultate i dostignuća Diogenove ekspedicije. Jedini do danas poznati sačuvani opis Diogenovog puta po istočnoj Africi se nalazi u Geografiji od Ptolemeja Klaudija, a koji je to preuzeo iz djela geografa Marina.

Summary

Beyond the Horizon: The World Revealed

This paper challenges the widespread perception that the Roman world lacked the adventurous and exploratory spirit that characterized both the Hellenic past and the European Age of Discovery. Drawing upon literary sources and archaeological evidence, it demonstrates that Romans engaged in long-distance journeys driven by commerce, diplomacy, imperial strategy, and sheer curiosity. Special focus is given to the connections between the Roman Empire and Han China, highlighting embassies and possible direct contacts that occurred more than a millennium before Marco Polo. Ancient testimonies, including those of Florus and Chinese historiographers such as Fan Ye, attest to the circulation of envoys, merchants, and cultural exchanges along the Silk Road. Figures like Ban Chao and his envoy Gan Ying illustrate the ambitions and obstacles of these attempts, particularly the strategic role played by Parthian intermediaries in blocking direct Sino-Roman contact. The study also examines Roman ventures into sub-Saharan Africa, tracing military campaigns, trading missions, and exploratory expeditions. From Suetonius Paulinus' crossing of the Atlas, to Julius Maternus' expedition into Agisymba, to Festus' deep push toward the Niger, these undertakings reveal a consistent Roman drive to

reach beyond familiar horizons. The Neronian expedition to the sources of the Nile and the journey of the merchant Diogenes, who reported on the "Mountains of the Moon," show both imperial and private initiatives in geographical discovery. By analyzing these episodes, the paper argues that many of the so-called discoveries of the early modern period were in fact continuations and confirmations of knowledge already attained in Roman times. The Romans, far from being confined within their frontiers, were active agents of transcontinental connectivity. Their explorations and exchanges with distant regions not only shaped the ancient world but also laid intellectual and practical foundations for later European global expansion. The world that early modern explorers "discovered" had, in many ways, already been revealed beyond the Roman horizon.

Key words : Roman Empire; Han China; Silk Road; embassies; exploration; sub-Saharan Africa; Ban Chao; Gan Ying; Florus; Diogenes; Nile sources; ancient geography; silk trade; East-West contacts.

Summarium

Ultra Horizontem: Mundus Revelatus

Hic liber quaestionem tractat de opinione vulgata qua Romani parum studii explorandi habuisse putantur. Contra, argumenta ex fontibus antiquis et rebus archaeologicis monstrant Romanos saepe itinera longinqua suscepisse, sive mercaturae sive legationis sive curiositatis causa. Maxime enodatur commercium et contactus inter Imperium Romanum et Sinam Han, cum legationibus, nuntiis et mercatoribus per viam Sericam transituris. Testimonia Florii, Fan Ye et aliorum probant Romanos et Sinas de alterutro scivisse atque interdum nuntios mutuos misisse. Notus est Ban Chao qui Gan Ying misit ad fines occidentales, sed Partici saepe communicationem impediverunt ne Romani et Sini directe coniungerentur. Praeterea describuntur expeditiones Romanorum in Africam subsaharianam: Suetonius Paulinus montes Atlantas transgressus est; Iulius Maternus ad regionem Agisymbae pervenit; Festus ad flumen Niger processit; Nero autem milites misit ad fontes Nili investigandos. Singularis est itineris Diogenis negotiatoris qui ad Montes Lunae pervenisse narratur, unde Nilus oritur. Ex his exemplis demonstratur multos "inventiones" saeculi novi aevi iam in aetate Romana cognitas esse. Romani igitur non clausi intra fines suos, sed exploratores et coniunctores mundi fuerunt. Opera eorum fundamentum posuerunt iis quae postea a navigatoribus Europaeis renovata sunt. Ita "mundus revelatus" iam ultra horizontem Romanum apparuit.